

Н. ГРИГОРИВ

**СОЦІЯЛІЗМ ТА НАЦІОНАЛЬНА
СПРАВА**

СКРЕНТОН 1938

diasporiana.org.ua

Накладом
Українського Робітничого Союзу
в Скрантоні

З Друкарні Народної Болі
524 Olive Street, Scranton, Pa.

ТЯМКА СОЦІЯЛІЗМУ ТА НАЦІОНАЛІЗМУ

Соціалізм — це гуртовий (громадський, колективний) спосіб забезпечення всіх духовних та матеріальних життєвих потреб людства в цілому й окремих осіб.

Соціалізм — це такий громадський лад, який спільними зусиллями всіх членів громади забезпечує кожній людині рівне право, рівну волю, рівну можливість праці й заробітку для задоволення своїх життєвих потреб нарівні з іншими; дає кожній людині, разом з іншими, змогу порядкувати всіма спільними громадськими (а не особистими) справами; захищатися від всякого насильства, поневолення, поневірення, упослідження, визиску, бідности, голоду, темноти, злиднів і т. и.

Соціалізм — це такий громадський лад, який не допускає, щоб одна людина поневолювала й визискувала другу; змагається до того, щоб жадна людина не гинула від свавільства дужчих, багатших, зажерливіших, нахабніших, підліших і т. п.; не поневолювалася ніякими насильниками; не терпіла злиднів через те, що всі природні скарби, засоби освіти й порядкування та і можливості праці розхапали наперед дужчі, спритніші, нахабніші, підліші; щоб жадна людина не виснажувалася примусовою працею на інших; не визискувалась найманою працею за малу оплату; не терпіла недостатку через малий заробіток; не голодувала від безробіття; не страждала в неволі, темряві й злиднях.

Соціалізм — це воля, право й можливість кожній людині жити по своїй волі, не перешкоджаючи іншим; працювати стільки й у таких умовах, щоб мати радість з праці; заробляти стільки, щоб задовольнити всі свої духовні й матеріальні потреби нарівні з іншими, згідно з культурним рівнем часу.

Соціалізм — в наших часах, це можливість мати за помірну приємну працю не лише шматок хліба з маслом, а й можливість користуватися всіма вигодами культурного життя: школами, часописами, театрами, радіо, літаками, тощо.

Коротко: соціалізм — це воля й добробут (одягненість, обутість, ситість); забезпечення радості з життя.

Націоналізм — свідомий прояв, розвиток і захист властивостей кожної нації — її мови, просторів посідання, природних і культурних скарбів, звичаїв.

Націоналізм є визвольний і гнобительський (шовіністичний). Визвольний націоналізм той, коли поневолений нарід проявляє, розвиває й захищає свої національні властивості, щоб визволитися зпід панування іншого народу; щоб захиститися від знищення другими народами, які з метою легче захопити його скарби й поневолити його самого, насильно прищеплюють йому свою мову, звичаї, культуру, тощо. Нехай, мовляв, забуде, хто він і які його права.

Гнобительський (шовіністичний) націоналізм той, 1) коли пануючий нарід проявляє, розвиває й насильно розповсюджує свої національні властивості на інші слабші, поневолені ним народи; 2) коли державні пануючі народи розвивають свої національні властивості для поневолення інших народів ради задоволення своїх інтересів; 3) коли поневолені народи, самі ще не визволившись, мріють уже про те, як розвитком національних властивостей будуть у майбутньому підпорядковувати собі інших або й тепер уже намагаються гнітити слабших.

Гнобительський націоналізм виявляється як певний напрям міжнародної і внутрішньої політики. У міжнародніх відносинах змагається до господарської самовистачальности й підпорядкування собі інших країн; а у внутрішніх — до панування заможніх верств над працюючими.

Гнобительський націоналізм у Німеччині здобув в останні часи назву “націзму”. В Італії його звать фашизмом. З наведеного ясно, що соціалізм не має нічого спільного з гнобительським націоналізмом або “націзмом” і дуже багато спільного з націоналізмом визвольним. Тому соціалізм не скрізь і не завше однаково ставився й ставиться до націоналізму. З гнобительським націоналізмом соціалізм боровся й бореться, з визвольним — співпрацює. Чому? Бо визвольний націоналізм фактично є частиною соціалізму. Соціалізм змагається до визволення всього людства з усіх кайданів, а визвольний націоналізм змагається до визволення нації з національних кайданів. Отже: не суперечить соціалізові, бо й соціалізм вимагає визволення нації. Тільки націоналізм не схоплює всього того, чого хоче соціалізм. Визвольний націоналізм — частина соціалізму.

Соціалізм — охоплює все те, чого хоче націоналізм, а опріч того ще й інші галузі життя, як, наприклад: господарські. Соціалізм — це повна воля: націоналізм — лише частина. Націоналізм — це ступінь до соціалізму, і то неминучий. Без націоналізму, без національної волі не може бути

соціалізму. Соціалізм можливий лише при умові здійснення наперед волі всіх націй, як і всіх осіб. Тому соціалізм не виступає проти визвольного націоналізму. Навпаки: ідеї соціалізму про рівноправність людства породили в світі ідею націоналізму про волю націй. Соціалізм, захищаючи людську волю, осудив гнобительський націоналізм і підтримав визвольний.

Першими свідомими націоналістами, як у світі, так і в Україні, були соціалісти. Лише подекуди соціалісти пануючих народів боялися націоналізму; одні зі страху, що це такий самий гнобительський рух, як і серед їх пануючої нації; а другі — з причин власного гнобительського (шовіністичного) націоналізму, що не допускає думки про визволення поневолених народів.

Дійсні ж соціалісти всіх народів були завше визвольними націоналістами. Видатний італійський соціаліст, Манціні, найбільше вславився пропагандою італійського національного руху. Найкращі праці в світі про визвольний націоналізм написали німецькі соціалісти: Отто Бауер, Карл Реннер, Пернерсторфер, Кавтський, Бернштайн та інші; французький соціаліст, Жан Жорес; жидівський соціаліст, Х. Житловський, та інші.

Право українського народу на національну самостійність, як культурну, так і державну, найвиразніше захищали ще в Шевченкових часах перші московські соціалісти О. Герцен та М. Бакунін.

Найяскравіші українські національні визвольні змагання виявив Тарас Шевченко, який по світогляду своєму був дуже близький до соціалізму. Перші ширші відомости про українську національну справу подали світові через журнали французькі, англійські, еспанські, італійські, польські, сербські і т. п. перші українські соціалісти М. Драгоманов, С. Подолинський, М. Павлик, І. Франко. Перший, хто привіз на Закарпаття українські книжки (видання львівської Просвіти), був соціаліст М. Драгоманов та його приятелі.

Найбільші та найцінніші праці українською мовою про визвольний націоналізм та українські національні змагання вперше написали українські соціалісти М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, М. Порш, В. Винниченко, М. Шаповал, С. Петлюра, В. Старосольський, В. Левинський, І. Бочковський та інші.

Українську державу 1917-го року створили на Дніпрі ук-

раїнські соціялісти. Вони ж і захищали її від навали, як комуністичної, так і реакційної Московщини; німецько-московської реакції та польської навали.

Соціалізм не тільки не перешкоджає національному визволенню, а, навпаки, помагає йому. Він поборює лише гнобительський націоналізм, тобто “націзм”, “фашизм”, “тоталітаріанізм” (так називають свій фашизм поляки й інші дрібні наслідувачі Мусоліні й Гітлера) і т. п., що заводяться серед українців політично неграмотними людьми, які малпують італійських, німецьких та польських “нацистів”.

СОЦІАЛІСТИЧНЕ РОЗУМІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Як саме соціялісти розуміють визвольний націоналізм, і чому підтримують визвольні національні рухи, видно от з чого:

Московський соціяліст, Олександр Герцен, в нелегальному журналі “Колокол”, що видавався за кордоном Росії в 1857-1863 роках, блискучо довів право всіх націй, в тім числі й української на культурну й політичну самоуправу.

“З якої рації, — мовляв, — українець має міняти свою простодушну мову, ту, якою говорили українці на своїх вільних радах, на якій збереглася в піснях вся його історія — на мову зрадницького уряду, що завше дурив малоросів, на мову злочинної жінки, що одною рукою озброювала гайдамаків, а другою підписувала накази про закріпощення козаків?” (“Колокол”, число 116, 1861 р.)

“Ми визнаємо право на самобутність не лише за всякою народністю, що відділилася від других і має природні кордони, а й за всяким географічним положенням. Коли би завтра Сибір відділилася від Росії, ми перші привітали би його нове життя. Державна цілість зовсім не тотожна з народнім добробутом. Через це нам було б дуже жаль, коли би Малоросія, покликана вільно виявити свою думку, не зуміла залишитися при повній незалежності. Згадка про те, що вона вистраждала після Богдана Хмельницького через прилучення до Москви, а також згадка про те, що змусило Хмельницького йти в царську ‘кабалу’, могли би послужити їй доброю наукою.”...

“Литва, Білорусь і Україна мусять бути, з ким хочуть, або ні з ким, аби виявити їх волю, не підроблену а дійсну.” (“Колокол”, число 147, 1863 р.)

“Якщо Україна, памятаючи всі утиски москалів і панци-

ну, і рекрутчину, і безprawство, і грабіж, і батіг, з одного боку, та не забуваючи з другого, як їй було під Річипосполитою з жовнірами, панами й коронними урядовцями, не захоче бути ні польською, ні рускою, — по мойому, справа розв'язується просто: Україну в такому випадку треба признати вільною і незалежною країною.” (“Колокол”, ч. 33, 1859 р.)

Другий московський соціаліст, член Першого Інтернаціоналу, Михайло Бакунін, не лише теоретично доводив права націй на самовизначення в формі державної самостійності, а й зі зброєю в руках приймав участь у повстанні чехів 1848-го року проти австро-угорської монархії.

М. Бакунін про Україну писав: “Частина України з ненависти до Польщі зробила велику помилку: приняла покровительство русскаго царя.” . . . “Поляки помиляються, коли, не питаючи українського народу, привласнюють Україну на підставі історичного права. Мені здається, що Україна польська разом з галицькими русинами й нашою Малоросією, — що говорять однією мовою. — мають одну віру, будуть і не Польщею, і не Росією, а самі собою.” . . . “Думаю, що вся Україна буде самостійним членом всеславянського союзу.” . . . “Найбільш правдоподібно й бажано, щоб Литва, Білорусь і Галичина разом з Малоросією створили окрему національну федерацію, незалежну від Росії й Польщі.” . . . “Цей нарід (українці) разом з білорусинами напевно складе окрему незалежну націю, яка, розуміється, зможе вступити в союз з Польщею або Росією, але повинна лишитися незалежною від гегемонії тої чи другої.” . . . “Коли ж не захоче бути в жадному союзі ні з Польщею, ні з Росією чи з всеславянською федерацією, а захоче цілком від усіх відділитися і жити на засадах цілком окремої держави, — Бог з ними! Нехай відділяються!” (З промови на конгресі Ліги Миру і Свободи.)

Видатний італійський соціаліст, Манціні, був разом з тим і одним з видатніших провідників італійського національного відродження. Та й Марксові німецькі послідовники, як Карл Кавтський, Едвард Бернштайн, Отто Бауер, Карл Реннер, Пернерсторфер та інші, не лише оправдали національні рухи, а й стали їх гарячими захистниками.

Вже 1866-го року німецький соціалістичний часопис “Провістник” писав, що “міжнародне робітниче питання має всюди предпосилку — свобідний і цілковитий національний розвиток”; “кожна нація повинна в себе дома обчистити свій поріг; тобто: передовсім вирішити своє національне завдання,

яке спочиває у політичній свободі в середині й національній самостійності назверх”; “суверенність народів полягає в тім, що він належить тільки собі”; “навіть найменша національність повинна мати завше забезпечене свобідне й самостійне існування”. Карл Реннер в праці “Держава й нація” (1899) виявив властивості нації, національні права та довів неправдивість твердження “немов би то робітнича класа була колинебудь не-національною. Як довго вона боролася рука в руку з буржуазією за єдність і свободу нації, вона була національною”. “Космополітизм інтелігентів, що пройняті асиміляторською ідеологією, завше змінюється глибоко та органічно національними формами життя, як тільки на авансцену політичної боротьби виступають у всій своїй суспільній стихійності народні маси.”

За ним Отто Бауер своєю класичною працею про національні рухи 1907-го року дав величезний матеріал для пізнання національних рухів, ества націй та обґрунтування права націй на повне самовизначення:

“Соціалізм не тільки не хоче ставити перешкод дальшому розвиткові національного характеру, але навіть змагає до того, щоб з цілого народу зробити по-перше націю, дати йому можливість розвинутися в націю. Йому розходиться не лише про розвиток націй, але про розвиток всього народу в націю.”

К. Кавтський в праці “Національність та Інтернаціональність” (1908) довів, що “найбільші інтернаціональні елементи в нації є одночасно також в ній найбільш національними”; “ніякий нарід не сміє рости коштом другого, загрожувати другому”. “Сучасна національна ідея, зріст якої йде поруч з розвитком сучасної держави, глибоко заховується в потребах народу.” . . . “Пролетаріят складає більшу частину кожного народу, а через те виходить, що національна ідея заховується головним чином в потребах пролетаріату.” . . . “Пролетаріят зробився дійсним ядром нації, й що далі, то більше його інтереси прилучаються до всієї нації.”

Е. Бернштайн у праці про історичне право малих народів 1915 року довів, “що навіть малі, неісторичні, напів історичні й неарійські народи та племена не зайві у великій майстерні вселюдської культури, бо є активними й цінними співробітниками у витворюванні всесвітнього добробуту, краси, правди, поступу. Заперечення права будь якому народові на національне самовизначення було би забезпеченням історичного права малих бути проковтнутими великими”. В устах соція-

ліста — воно означає ніщо інше, як ‘соціалістичний імперіалізм.’”

Е. Пернерсторфер в праці “Про новітній націоналізм” (1915) твердив, що “не має іншої культури, як тільки національна”; “все, що має кожний нарід найбільшого й найвищого в своїм естві, все те виявляє він у своїй духовній культурі, вершком якої є наука. Чим горячіше бажаємо ми вищого розвою людства, тим вище мусимо цінити народи, як самостійних двигачів своєрідних культур. Навіть націоналізм членів найменшого народу, хоч би він був щойно в початках свого розвою, є оправданий і святий”. . . . “Хто вище піднесеться в освіті, сильніше признає висоту і непроминаючу вартість нації, той тим дужче її любить.”

Видатний жидівський соціаліст-революціонер, Хаїм Житловський, в праці “Соціалізм і національне питання”, довів, що “багато витворів загально-людської культури існують тільки в певній національній формі і ніяк їх не можна уявити без неї”. “У справі експлоатації малих націй англійських колоній інтереси англійських капіталістів та робітників однакові. . . . Пролетаріят пануючої нації замовчує експлоататорсько-колонізаційну політику своєї буржуазії.”

Видатний провідник французьких соціалістів, Жан Жорес, в праці “Батьківщина й робітництво” (1913) довів, що “пролетаріят не стоїть поза батьківщиною. Марксова фраза в ‘Комуністичному маніфесті’, ‘робітники не мають батьківщини’ — це перегинання палиці в другий бік, зроблене Марксом у запалі борогьби з буржуазією, яка виуживала патріотизм для своїх класових цілей!” . . . “Було найбільшою недоречністю проповідувати, що батьківщина є для робітника байдужою справою, в той час, коли народи всіх країв змагалися одночасно і до політичної свободи і до національної незалежності, що є передумовою пролетарської революції. Народи, для того, щоб демократично собою правити, мусять наперед створити національну єдність.” “Демократія і нація — залишаються завше головними підвалинами дальшого і вищого розвитку.” “Сильне і багате поняття батьківщини набирає нового, вищого і ширшого значіння.” “Батьківщина це не пережита ідея. Ідея батьківщини змінється і глибше.” . . . “Пролетаріят у своїй найглибшій істоті ніколи не згодиться з наукою національної неволі.” . . . “Пролетаріят, який би зрікся оборони національної самостійности, а тим самим оборони свого власного свобідного розвитку, не буде ніколи всилі

повалити капіталізм. А коли він до ярма капіталізму прийме ще на себе ярмо завойовника, то не матиме вже сили голову піднести.” “Соціалізм не відстає від життя, не відстав від нації: він сам послуговується батьківщиною, щоб її перетворити й збільшити.” . . . “Інтернаціоналістичний соціалістичний рух захищає незалежність націй як націй, бо демократія — форма існування модерних націй — сприяє змаганням робітників, бо пролетарі тільки тоді переможуть, коли засвоять собі в кожному краю найвищі душевні й духовні властивості, правдиву есенцію національного характеру, бо нове людство може бути тільки тоді багате, коли окремішність кожного народу задержиться в загальній гармонії, та коли кожна батьківщина буде дріжати струнами вселюдської ліри.” “Інтернаціонал і батьківщина звязані між собою. В інтернаціоналі незалежність нації має свою найвищу запоруку.” “Народи — це скарбниці людського генія та творчости.” “Вільне здруження їх в інтернаціонал дає змогу кожному користуватися здобутками всіх інших, обогачає всіх.” “Тому голандський соціаліст, Трульстра, правдиво сказав: ‘Хоча ми народи малі, але за нами є величя сила міжнароднього соціалізму.’”

НАЦІОНАЛІЗМ СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ

Націоналізм — прояв об'єктивних та суб'єктивних національних властивостей. Національні ж властивості — це все те, що в будь який спосіб впливає на звязування людських одиниць в національну цілість, в націю.

Нації витворюються протягом віків під впливом різноманітних чинників:

I. об'єктивних: 1) природних — а) космічно-географічних (територіяльних): простору, розпологи, поверхні, підсоння, ґрунту, засобів поживи (рослини й живини), тощо; б) біологічних (антропологічних): кровної споріднености, спадщинної органічної конструкції, припасування організмів до природнього оточення, харчу роду діяльності, тощо; 2) культурно-суспільних: а) історичної долі — захоплення, заселення й користування певною територією, державної системи, окремої назви; б) культурних посередників: техніки господарського побуту, мови, народнього мистецтва й науки (співу, музики, танців, будівництва, обрядів, тощо; в) суспільного світогляду: моралі, релігії, права, шкільної системи й науки; г) суспільної діяльності: господарської, культурної й політичної,

розселення; г) суспільного складу (соціальної скруктури) й суспільного оточення (міжнародного становища й звязків); та II. суб'єктивних: 1) життєвої туги; 2) свідомости власної окремішности; та 3) волі й діяльности для скріплення та організації своєї самотности й самоуправи.

Під впливом зазначених чинників укладаються не лише нації, а й племена, народи, народности або національности. Різниця між ними лише умовна й залежить від ступня їх звязку та організації. Племено — родове суспільне скупчення, що не має своєї окремої мови, а говорить своєрідним наріччям мови, якою розмовляють й інші подібні скупчення; нарід — кілька племен, звязаних територією, історичною долею, культурою, політичною системою й окремою мовою, що має кілька наріч, але не усталена письменством, не має письменницького стовпа мови; національність або народність — це нарід, що має свою окрему вироблену й письменством усталену мову, але не звязаний ні разу своєю власною політичною (державною) системою; нація — це нарід, що перейшов ступінь звязку не лише територією, походженням, а й власною письменницькою мовою та власною політичною (державною) організацією, хоч би деякий час.

Українці — нація, бо не лише мають письменницьку мову, а й нераз звязувалися своєю власною державною системою. Цілоком доросли до неї, і тільки дужча сила ворогів-сусідів (а не несвідомість українців) тримає українців у цей час у чужих державах, перешкоджає їм згуртуватися знов у свою власну державу.

Зважаючи на все сказане, проявом націоналізму треба вважати всякий прояв уживання захисту, удосконалення всього того, що привело до створення нації, а саме: антропологічної вдачі, історичної долі, держави, назви, техніки господарства, мови, мистецтва (обрядів, словесности, співу, музики, танців і т. п.), моралі, релігії, права, розселення, господарства, культури (школи, освіти, преси, видавництва), політики і т. д.

Хто своїм зовнішнім виглядом, поведінкою, розмовою виявляє вплив котрогось із вище вказаних чинників творення нації, той несвідомо чи свідомо проявляє націоналізм. Прояв націоналізму залежить від 1) стану культури всього людства, окремих націй та осіб; 2) маєтности націй та осіб; 3) ідеології (світогляду) суспільних груп та осіб.

Нації, верстви й особи, бідні на засоби вселюдської куль-

тури й власної маєтності, неминуче різкіше й постійніше виявляють свої національні властивості, ніж заможні й багаті.

Бідні робітники й селяне живуть постійно на рідній території, вбираються в національний (місцевий) одяг, працюють національними (місцевими) способами, перехопленими від дідів і прадідів; говорять тільки рідною мовою, бо іншої не знають; співають національних пісень, читають книжки лише рідною мовою, тощо, бо . . . не мають засобів ні виїхати в іншу країну, ні купити чужого “модного” одягу, ні навчитися чужої мови, пісні; поступити в чужу школу і т. п. Заможні ж люде мають змогу легко все це зробити. Тому серед бідних націоналізм проявляється натурально й неминуче, а тому більше й інакше, ніж серед багатих осіб і націй.

Націоналізм малих і поневолених народів змагається переважно до їх самоохорони, визволення та розвитку їх культури, поступу; націоналізм великих та пануючих народів часто стремить до завоювання й упокорення інших народів та знищення їх культури. Отже, націоналізм буває визвольно-поступовий та гнобительсько-реакційний.

Не завше між ними існує виразна межа. Не завше особи й нації виявляють тільки один якийсь націоналізм. Нераз властивості того й другого дуже переплутуються; особливо, коли особа чи нація із стану бідного й поневоленого переходить в стан заможній і вільній (як, наприклад, Польща). Одначе фактом є, що особам і націям бідним та поневоленим натурально властивий націоналізм визвольно-поступовий, а заможнім і пануючим — гнобительсько-реакційний, імперіялістичний. Так буває у більшості випадків, хоч не все.

Націоналізм проявляється несвідомо й свідомо. Несвідомі прояви націоналізму існують з тієї пори, як сформувалися нації. Отже: з старосвітської доби. Свідомі — з часів усвідомлення націй, як певних суспільних одиниць і боротьби за їх політичну самостійність, тобто з часів “просвітньої доби” й великої французької революції (кінець 18-го століття). Тоді то ідеї волі особи й народу, тобто демократії, породили націоналізм. Він означав змагання до розвитку й управління потреб та властивостей нації. “Просвітня доба” й революція пробудили, а наполеонівська навала на Європу закріпила націоналізм. З того часу націоналізм став “золотою ниткою 19-го віку”, як близнюк демократії і протест проти імперіялізму.

Найвидатніші націоналісти були в той час і найвидатні-

шими демократами. Досить згадати Фіхте, Манціні. Манціні був не лише націоналістом, а й соціялістом. Він змагався не лише за єдину, а й за республіканську Італію. Власне бажання соціального добра італійському народові, бажання вирвати його з рабської неволі у різноманітних чужих феодалів, кинуло Манціні на боротьбу за створення самостійної держави італійського народу, що можна було досягти лише об'єднанням всіх його сил для збудування єдиної Італії. Представники реакції, як Метерніх, були найбільшими ворогами націоналізму, бо не безпідставно вбачали в ньому ворожу їм поступову й визвольну силу.

У різних умовах європейського життя націоналізм протягом 19-го віку набрався своєрідного змісту. Німецький націоналізм, поруч зі зростом Німеччини та її імперіялізму, обернувся із визвольного в гнобительський; французький — оформився в демократичну централістичну державну асиміляцію; швейцарський — прибрав засади демократичного федералізму, а чеський, український і т. п. пішли шляхом поступу й визвольної боротьби на засадах демократії й соціалізму.

Світова війна, ставши боєм демократії з абсолютизмом, разом з тим обернулася в боротьбу поступового й визвольного націоналізму з реакційно-гнобительським. Визволення націй було одним з найпопулярніших гасел війни, і дійсно війна допомогла визволенню кількох націй. Одначе, після перемоги демократичних держав над реакційними, переможці стали уживати супроти переможених обмеження й сили, щоб не допустити їх до “бунту” й відплати. Репрезентанти демократії стали фактичними панами світу і в певній мірі гнобителями переможених народів, а репрезентанти переможеної реакції — стали носіями ідеї національного визволення.

Внаслідок того демократія й націоналізм розійшлися. Переможена буржуазна демократія перестала пропагувати ідеї національного визволення, бо боялась, що вони стануть зброєю переможених народів супроти неї.

Переможена реакція підхопила ці ідеї, як вигідну їй в сучасних обставинах зброю і обернула їх в свою монополію. Через те націоналізм після світової війни у багатьох випадках набрав реакційного змісту.

Як переможені, так і переможці, стоячи на засадах капіталізму (приватної власності й конкуренції), почали захищати свої життєві потреби способом національного егоїзму:

1) ізоляції від інших; 2) самовистачальности; й 3) підпорядкування інших силою зброї.

Після світової війни націоналізм по всьому світі став на послуги капіталізму, як ліберального (Франція, Англія, Америка), так і фашистівського (Мадярщина, Італія, Японія, Польща, Німеччина) та комуністично-державного (СССР).

Скрізь запанував націоналізм реакційно-гнобительський, імперіялістичний.

Український націоналізм народився й сформувався значно раніш, ніж був охрещений. Започаткувався він уже в перші часи формування української нації.

Боротьба з татарами, Литвою, поляками й Московщиною за оволодіння Дніпро-Дністровими просторами в 13-15 століттях, особливо ж боротьба під проводом Запорозької Січі й Київо-Могилянської Академії за власну мову, віру, культуру й державу супроти Туреччини, Польщі й Московщини в 16-18 століттях — цілком сформувала український націоналізм, як націоналізм визвольно-поступовий.

Розгром української державности в роках 1775-1783 лише на деякий час притлумив розвиток націоналізму, особливо в галузі політичній, але не знищив цілком.

“Просвітня доба” та велика французька революція, що прийшли вслід за тим, вдмухнули в нього живу душу: свідомість. До того часу українська нація творилася й існувала стихійно, несвідомо, під впливом лише об'єктивних обставин: території, антропології, мови, віри, побуту, культури, державного устрою і т. п. Ідеї ж “просвітньої доби” та великої французької революції про волю осіб та народів докотилися в Україну і через масонські ложі розбудили в українському народі свідомість власного ества, викликали свідомий рух до самостійного забезпечення своїх життєвих потреб власними силами, на власний смак; рух до власної національної самостійности.

Історію розвитку свідомого українського націоналізму можна поділити на кілька формацій, характерних своїм змістом:

1. Націоналізм культурний:

а) Релігійний — під проводом духовенства; мішанина народньої і церковної мови (“язичіє”) в церковних школах; народня мова Шашкевича, “руської трійці”;

б) етнографічний, у якому звертали увагу на народню творчість, пісні, перекази, побут, звичаї — під проводом світ-

ської інтелігенції “ріжночинців”: Котляревський, Максимович, Вовчок, Лисенко, “хлопомани”;

в) науковий; історико-філологічний, у якому досліджували науково українську мову, літературу, історію — під проводом учених, як Костомаров, Куліш, Антонович, Житецький; студентські “громади”;

г) освітній (організація освіти українських мас) — під проводом службової інтелігенції, як Грінченко, Просвіти.

2. Політичний: Різні види організації українців з політичною метою; масонські ложі, “декабристи”, Кирило-Методіївці, Кониський, Леся Українка, Револуційна Українська Партія (РУП), Міхновський, Луценко, Липа; національні демократи в Галичині, радикальні демократи на Дніпрянщині, Товариство Українських Поступовців (ТУП).

3. Соціально-політичний (з метою боротьби за соціальне і політичне визволення): Шевченко, Франко, Драгоманов, Грушевський, Винниченко; соціялісти народники, соціялісти-революціонери, радикали, соціал-демократи, селянські й робітничі маси.

Зазначені формації витворилися не так послідовно й не так різко, як показано вище, але у таких саме загальних рямцях.

Як бачимо, зміст і обсяг свідомого українського націоналізму розвивався в звязку зі загальним поступом культури людства та українського народу і також зі зміною державних режімів, під якими український нарід перебував. Низький ступінь культури, державне поневолення та теократичний (богочальний) абсолютистичний світогляд (“так бог дав”; “так цар чи цісар наказав”) надзвичайно цьому перешкождали.

Ідеї французької революції та соціялізму врешті довели до того, що перед світовою війною український націоналізм змагався до волі:

а) культурної — мови, школи, театру, преси, видавництв, мистецтва, науки;

б) соціально-економічної — скасування станових привілеїв, піднесення добробуту працюючих селян і робітників, переділу землі, забезпечення робітників працею, організації трудових спілок, кооперації;

в) політичної — рівноправства, самоуправи на засадах демократії й поступу в формі державної автономії, федерації та самостійности.

Українська література — зеркало душі народу — устами

всіх своїх найкращих письменників, домагалася волі не лише політичної а й соціально-економічної. Тому український націоналізм завше близько стояв до соціалізму.

Цьому сприяв своєрідний суспільний склад української нації, та прихильне відношення українського соціалізму до національних змагань. Українська нація складалась тільки з соціально покривджених працюючих верств (селян, робітників та службової інтелігенції), бо шляхта й буржуазія денационалізувалися. Боротьба за національну волю проти влади чужинців, які займали становище соціально пануючих верств — великих землевласників (шляхта), промисловців, торговців, фінансистів та інших капіталістів — була тим самим соціальною боротьбою. І, навпаки: селяне, робітники та службовці України, усуваючи своїх соціальних гнобителів — землевласників, буржуазію та їх прислужників, якими були переважно чужинці — тим самим визволялися й національно.

Через те українські соціалісти, за почином М. Драгоманова й І. Франка, гаряче підтримували український національно-визвольний рух, хоч німецькі, жидівські, московські та інші соціалісти, за наприкладом К. Маркса, осуджували його, бо боялися, що він буде реакційним, як у них. Українські соціалісти були найрадикальнішими та найпослідовнішими націоналістами. З другого боку й більшість українських національних діячів ставилася до соціалізму не вороже. Значна кількість українських націоналістів були в той же час і соціалістами, або толерували соціалізм. Через те націоналізм і соціалізм в Україні йшли в парі, доповнюючи й підпираючи один другого, а подекуди навіть зливаючись в один нероздільний національно-соціалістичний або соціалістично-національний світогляд і рух.

Лише незначна кількість осіб на Дніпрянщині (Кониський, Міхновський, Липа) та трохи більша в Галичині (клерикали й реакціонери) ставилися до соціалізму негативно, відмежовувалися від соціальних змагань українського народу й пропагували націоналізм тільки культурно-політичний, а не культурно-соціально-політичний.

Соціально-поступовий зміст українського націоналізму витворювався як тому, що українська нація була поневолена не лише культурно-політично, а й соціально-економічно (обернута в нижчі працюючі й прислужуючі верстви), так і тому, що носіями свідомого українського націоналізму були переважно люде праці: службова та студіююча інтелігенція,

працююче міщанство, селянство та робітництво. Лише в Галичині до цього прилучилося духовенство. Осіб же з непрацюючих верств можна було перелічити по пальцях. В Галичині хіба трохи більше.

В звязку з цим в українському свідомому націоналізмі перед війною виразно було помітно три головних течії: 1) найбільша, демократична, з толеранцією соціалізму; 2) менша, соціалістична; і 3) найменша — консервативна.

Проявлявся свідомий націоналізм усіх напрямків 1) маніфестацією рідної мови, побуту, одягу, театру, пісні, письменства, тощо; 2) пропагандою самостійности української культури та необхідністю самоуправи українського народу в формі державної автономії, федерації або навіть самостійности (театри, видавництва, бібліотеки, читальні, преса, Просвіти), та 3) організацією українських сил для праці в галузі культури (школи, мистецькі та наукові товариства, тощо), господарства (спілки, кооперативи) та політики (партії, представництва в австро-угорському парламенті та російській державній Думі).

Політичні сили українського націоналізму гуртувалися й проявлялися легально та нелегально. Легально — переважно в Галичині: радикальна, соціал-демократична та національно-демократична партії а також парламентарний клуб. Нелегально — переважно на Дніпрянщині: радикально-демократична партія, Революційна Українська Партія, Українська Партія Соціалістів-Революціонерів, Українська Соціал-Демократична Робітнична Партія, Товариство Українських Поступовців, що об'єднувало людей ріжних партій з перевагою радикальних демократів.

Українська преса, як і література та склад політичних організацій, також виразно відбивала й закріпила в українському націоналізмі три головні течії демократизму (“Рада”, “Діло”); соціалістичну (“Громадський Голос”, “Українська Хата”, “Дзвін”, “Боротьба”); та консервативну (“Рідний Край”, “Сніп”).

З таким ріжноманітним, переважно демократичним і соціалістичним, змістом вступив український націоналізм у добу світової війни та революцій.

НАЦІОНАЛЬНА ПРАЦЯ УКРАЇНСЬКИХ СОЦІАЛІСТІВ

Український національно-визвольний рух, після розгрому української державности в роках 1775-1783, започатковано,

розвинуто й переведено переважно поступовцями, а саме — масонами, народниками, соціялістами й радикалами.

Досить пригадати, що ніхто інший, як українські масони висилали 1791-го року графа В. Капніста до Берліну для переговорів про спільну акцію проти Москви; масон І. Котляревський написав і видав 1798-го року першу книжку народною українською мовою — “Енеїду”, яка стала початком українського національного письменства; масони Мочуловський, Лукашевич та інші організували підчас Наполеонового походу на Росію бунти ратників і ополченців та гуртували революційні військові частини для відділення України від Москви й утворення за Наполеоною допомогою самостійної української держави.

Вслід за масонами думку про державне усамостійнення України піднесли члени поступових “таємних товариств”, як українці (І. Горбачевський, А. Юшневський, брати Борисови та інші), так і москалі (Рилеев), що згодом за спробу повстання проти московського царизму в грудні (“декабрі”) 1825-го року здобули назву “декабристів”.

Після того справу національно-державного визволення в роках 1840-1846 найгостріше і найповніше поставив Тарас Шевченко, який мав цілком соціялістичний світогляд, витворений під впливом ідей тогочасних соціялістів (Сен-Сімона, Прудона, Фурє, Консідерана і т. п.).

Кирило-Методіївське Товариство, до якого належав і Т. Шевченко, склало першу політичну українську програму на соціялістичній засаді федерації славянських народів, осередком якої мала бути Україна, зі столицею федерації Київом.

В роках 1850-1860 найвиразніше писали про створення самостійної української держави згадані московські соціялісти О. Герцен та М. Бакунін.

Підполковник А. Красовський, арештований в 1862-ому році за відозву до вояків, післаних на Київщину втихомирювати селян, був соціялістом. Московські вояки писали йому у вязницю “малоросіянци гордяться вами і нас російських дражнять, що у кацапів таких нема”.

Першою українською політичною еміграцією за кордоном були соціялісти М. Драгоманов, С. Подолинський, Хв. Вовк та інші.

Перші політичні революційні книжки українською мовою були написані й видані соціялістами 1875-го року; переважно то були книжки Драгоманового товариша, С. Подолинського

(псевдонім В. Кістка), під назвою “Правда”, “Про бідність”, “Парова машина” і т. п., які нелегально розповсюджувалися по Україні. Найбільше політичних українських нелегальних книжок розповсюдив на Великій Україні в роках 1870-их соціаліст Микола Ковалевський, який обїздив усю Велику Україну й Галичину, був за кордоном і привозив звідти чимало нелегальних книжок.

В тогочасній Галичині найвиразніше ширили український національно-визвольний рух соціалісти І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький, А. Павликова, І. Мандичевський, Ш. Сельський та інші, яких 1877-го року арештовано й закинено до в'язниці за організацію таємного соціалістичного товариства, хоч такого ще й не було.

Українські “народники” на Дніпрянщині в 1870-ому році (С. Русова, М. Жебуньов, Молчаєвський, Волховський) переважно були соціалістами, а “народовці” в Галичині — радикалами.

В поліційному акті про труси у соціалістів 1879-го року в Києві на Жилианській вулиці у братів Івічевих розповідається, що “найдено 12 брошур русскою та українською мовами обурюючого змісту”, а в соціаліста селянина Лойка найдено “два з половиною аркуші оповідання українською мовою, писані олівцем”.

Першу українську національну політичну програму після кирило-методіївців склав Михайло Драгоманов, який рішуче виступив на бій з “культурниками” за політичне усвідомлення нації. Це він, соціаліст, написав знамениті слова: “Нашим людям найліпше стати спільно, дійти свого, щоб жити по своїй волі на своїй землі.” . . . “Сам нарід український мусить впорядкувати свою долю, як йому потрібно, скинувши з себе панство й державство.” . . . “Я полемізував 30 років проти російських псевдокосмополітів, які не признавали української національності.” . . . “Я сам багато потратив чорнила й нервів ради всяких федерацій, поки не дійшов до виводу, що треба майже виключно зайнятись тим, щоб упорядкувати свій куток, а тоді брати сами прийдуть стискати нам руки.” . . . “Ніде й ніколи докорінні зміни громадського життя не робились тільки мирним способом.” . . . “Простому народові на Україні не обійтись без оружного бою й повстання (революції).” . . . По нашому мусять стати українські соціалісти від азбуки до оружного громадського повстання”, щоб досягти “повної самостійности для вільної спілки громад на всій Ук-

раїні”; тобто: самостійної української республіки. “Українці багато стратили через те, що в той час, як в Європі більшість націй творила свої держави, їм того не довелося зробити. Як там не є, а своя держава була й досі ще є спілкою для оборони себе від чужих і задля впорядкування своїх прав на своїй землі, по своїй волі.” . . . “Кожний чоловік, який вийшов з України; кожна копійка, потрачена не на українську справу; кожне слово, сказане не по українськи, є видаток з української мужицької скарбниці, який при теперішніх порядках не вернеться в неї ні звідки.”

Так писав основоположник українського соціалізму. Так доводив він необхідність боротьби за українську самостійну національну державу. А про інтернаціоналізм він писав: “Я сам інтернаціоналіст, бо стою за право кожної нації бути рівною між іншими — *inter pares*, але не за існування поза або понад націями, бо це було б не *inter a supra* або *extra*.” (Не “між” а “понад” або “поза”.)

Отже: за рівність націй, а не за знищення їх дужчими чи більшими.

В той час, як українці не-соціалісти, під проводом П. Житецького, В. Антоновича й інших, були тільки “культурниками”, боялися політики, намагалися бути найлояльнішими та найугодівішими до московського режиму, соціалісти, під проводом М. Драгоманова, М. Ковалевського й інших, організували українців до політичної боротьби за волю своєї нації.

Вони доводили, що для визволення українського народу (нації) треба усунути двох його гнобителів — національно-державного (чужу владу) і соціально-економічного (панство). Поскільки і влада і панство на Україні не українські, а чужі, то державно-національне і соціально-економічне визволення стають нерозлучні. Усунути чужу владу означає усунути й панів, а усунути панів означає усунути й чужу владу. Тому українське визволення одночасно є і мусить бути, як національно-державним, так і соціально-економічним.

Тогочасний провідник московських соціалістів, П. Лавров, свідчить у календарі “Народная Воля” за 1883-ий рік, що українські соціалісти, об'єднані в “Молодій Громаді”, під проводом М. Драгоманова, “різко розходяться з рускими соціалістами-революціонерами, бо в той час, як рускі соціалісти завше думають про справи економічні, громадські та соціальні, українські соціалісти ставлять основою свого світогляду справу національну.”

Першу українську політичну партію на Дніпрянщині склали у 1885-ому році соціялісти під проводом Михайла Драгоманова. Називалася вона “Українська Соціал-Револуційна Партія”, а в програмі її стояло: “Культурна сторона нашої діяльності означається тим, що ми націоналісти.” “Ми націоналісти”, бо “уважаємо потрібним ділити людей після їх етнографічних властивостей . . .”, “хочемо залишатися українцями . . .”, “хочемо надалі зберігти українську національність”; “опираємося на революційний політичний рух супроти загально-руської державної централізації; на сепаратистичні стремління деяких національностей, країв і областей” і “ставимо питання про нашу незалежність в момент можливого перевороту”.

Отже: основи правдивого українського націоналізму поклали українські соціялісти.

Перший звязок між Дніпрянщиною й Галичиною навязали в роках 1880-их соціялісти (М. Драгоманов, М. Ковалевський, Б. Кістяківський, К. Арабажин, Дяконенко) та радикали (Я. Невестюк, Р. Яросевич, Т. Окуневський).

Першу українську політичну партію в Галичині склали 1890-го року радикали І. Франко, М. Павлик та інші. В той час, як не-соціялісти робили згоду з австро-польською владою й ставили своєю метою працю “для добра держави австрійської”, Радикальна Партія в програмі своїй поставила “розвій народніх мас, можливий тільки на національному ґрунті”, а тому “Українська Радикальна Партія в справах національних буде змагати до піднесення почуття національної свідомости й солідарности в масах всього українського народу”. Партійний зїзд 1896-го року увів у програму таку заяву: “Українська Радикальна Партія заявляє, що здійснення усіх її соціялістичних ідеалів можливе при повній політичній самостійности українського народу і повнім необмеженім праві його рішати самому у всіх справах його дотичних.”

Радикалка Н. Кобринська перша почала творити жіночі організації й урядила у Львові 1891-го року перше віче українських жінок з Галичини й Буковини, а радикал Ю. Бачинський написав і видав книгу “Україна Ирредента”, в якій обґрунтував права й потребу самостійної української держави.

В Українській Револуційній Партії, що склалася на Дніпрянщині 1900-го року і в своїй програмі “Самостійна Україна” заявила, що “українцям не залишається нічого іншого, як повстати проти свого гнобителя й створити власну само-

стійну державу, . . . одну єдину нероздільну, вільну самостійну Україну від карпатських гір аж до кавказських”, — в цій партії, oprіч не-соціяліста М. Міхновського й інших, провід вели соціялісти М. Русов, Д. Антонович, Л. Мацієвич, а також працювали видатні тогочасні соціялісти, як Віктор Чехівський, Микита Шаповал, О. Мицюк, М. Порш, М. Меленевський, Скоропис-Йолтуховський, О. Коваленко та інші.

Навіть московські соціялісти, під проводом М. Чернова, 1903-го року заявили: “Ми гаряче витаємо історичне відродження поневолених імперіялістичною Росією народів: фінського, польського, литовського, латишського, жидівського, українського, вірменського і всіх інших.”

Російську революцію 1905-го року розпочали українські матроси на панцирнику “Князь Потемкін” під проводом безпартійного соціяліста, Оп. Матюшенка, та члена Української Соціялістичної Партії, О. Коваленка. У своїй відозві до народу вони заявили: “Наш девіз — смерть або свобода для всіх російських народностей!”

Зїзд Радикальної Партії вже 1906-го року заявив: “Будучина нашого народу в єдності його з українським народом в Росії та конечній цілі тієї єдності — українській республіці.” . . . “Не Відень і не Петербург або що, але сама Україна окрема й незалежна.”

Українські соціялісти-революціонери вже 1907-го року у своїй відозві написали: “До бою за землю і волю! Нехай живе соціялізм! Свобода всім народам! Для нас вільна Україна!”

Соціялісти письменники, белетристи, як Л. Українка, М. Коцюбинський, В. Стефаник, В. Винниченко, соціялісти публіцисти, як М. Шаповал, М. Порш, Гр. Наш та багато інших розбуджували й кристалізували національну свідомість.

Соціялісти юнаки, як Ю. Охримович, В. Данилович й інші, національно усвідомлювали й організували українську молодь в Галичині. Перший табір українських “мілітаристів” склали серед студентства радикали й соціал-демократи.

Перше “Товариство Українських Січових Стрільців” склали радикали під проводом К. Трильовського. Першим головою “Українських Січових Стрільців” був соціал-демократ В. Старосольський, а головою окремої “Стрільцької Секції” Січового Союзу радикал Катамай. Провідниками боевого “мілітарного” духу серед стрільців були радикали Ю. Охримович та соціал-демократ П. Дідушок.

В той час, як загально-студентський зїзд 1913-го року висловився під впливом Д. Донцова тільки за сепаратизм від Росії, але “розвиток Австрії в напрямі федерації вільних націй” (за це голосував і Е. Коновалець), — зїзд радикального студентства заявив, що “не можна всі свої плани звязувати з Австрією”, бо “повну волю й економічну рівність можна досягнути тільки тоді, коли буде своя незалежна самостійна українська держава”. В той час, коли не-соціялісти, як свідчить М. Голубець, обстоювали тільки “культурництво” (в тім числі й Е. Коновалець), хотіли вчитися, здавати іспити й добиватися посад, а коли їм хто звертав увагу, що гряде великий час, то вони нервувалися й ляjali”, — “радикали-соціялісти не сумнівалися ні хвилини, що нема чого гаяти часу, а треба братися за військову підготовку громадянства, для здобуття самостійної України, як державного організму, зложеного з усіх трьох частин української землі, що підлягають тепер Росії, Австрії й Угорщині”. (М. Голубець)

З усього цього виразно видко, що всякі говорення буцім то соціялісти не дбали про національні й державні інтереси українського народу, є чистою вигадкою, неправдою. Навпаки: соціялісти найбільше зробили для національного усвідомлення українського народу та організації його в окремому самостійному політичному силі; більше зробили для поширення правдивого націоналізму, ніж ті, що тепер монополізували назву “націоналістів”.

Так само і в час національно-державної революції в роках 1917-1920 українські соціялісти більше зробили для здобуття національно-державної волі, ніж хто інший.

ПОГЛЯДИ УКРАЇНСЬКИХ СОЦІЯЛІСТІВ НА НАЦІОНАЛЬНУ СПРАВУ

Основоположник українського соціялізму, Михайло Драгоманов, у першій українській політичній програмі та інших писаннях, опублікованих в 1870-1880 роках, написав от що: “Ми признаємо національності, як очевидний факт, як результат певних природних та історичних обставин життя народнього (хоч іноді не обсліджених наукою і завжди перемінних); ми признаємо, що цей факт завше треба мати на оці при громадській праці, а надто ми признаємо важність найвиднішої національної ознаки — народної мови, як способу морального звязку між людьми.” . . . “Першим ділом усяким народностям треба підняти самим себе і свої сили та

стати на свої ноги. Особливо це потрібно нам, Україні.” . . . “Українці багато стратили через те, що в ті часи, коли більшість других націй у Європі складала свої держави — їм того не довелося зробити. Як там не є, а своя держава була і досі ще є спілкою задля оборони себе від чужих і задля впорядкування своїх справ на своїй землі по своїй волі.” . . . “Нашим людям найліпше стати спільно, щоб дійти свого, щоб жити по своїй волі на своїй землі.” . . . “Українці повинні домагатися рівного права для всякої людської породи (нації), повної самостійности для вільної спілки громад на всій Україні.” . . . “В цій країні найбільша частина всіх виробників (працівників), себто: хліборобів і робітників, є українці. Напроти того, велика частина чужинців — поляків, жидів, німців, мадярів, москалів — належить до неробочих станів, котрі тільки визискують працю правдивих робітників. Тепер власне оті чужинці, яких наслали на Україну оті держави, що силою поневолили Україну в старих часах, та оті перевертні, що до них пристали, панують над українцями і в господарстві і в справах політичних, як начальства.” . . . “Ось через це то майже все одно: чи увільнити Україну від панування чужинців, чи увільнити громади українських виробників (працюючих) від непрацюючих станів. І так, і так пани всяких пород (націй) повинні хоч усі стати робітниками, хоч покинути Україну.” . . . “Український нарід переважно мужицький”, а “мужицтву ніхто не pomoже, окрім його самого”. . . . “Сам нарід український мусить впорядкувати свою долю, як йому потрібно, скинувши з себе всяке панство.” . . . “Для того всяка праця на Україні мусить мати українську одержу — українство.” . . . Хто не хоче, “щоб Україна та її мужицтво все більше тратили свої сили, той мусить упертися на тому, що кожний чоловік, який вийшов з України, кожна копійка, потрачена на не-українську справу, кожне слово, сказане не по українськи, є видаток з української мужицької скарбниці, який при теперішних порядках не вернеться до неї ні звідки.” . . . “Я всякий раз казав одно: космополітизм в ідеях, цілях, а національність у ґрунті і формах культурної праці.” . . . “Я сам інтернаціоналіст, бо стою за право кожної нації бути рівною між іншими — *inter pares*, але не за існування поза або понад націями, бо це було би не *inter* (між), а *supra* (над) або *extra* (поза). Інтернаціоналізм, без окремих самостійних націй — абстрактна тямка неіснуючої нації, що могла би існувати хіба тільки в повітрі, а не на поверхні земної кулі, отже:

ідея абсурдна.” . . . “Я полемізував 30 років проти російських псевдо-космополітів, які не признавали української національності, і проти тих українських націоналістів, які, виступаючи проти космополітизму, рвали єдину провідну нитку безпохибного поступу і саму підставу відродження націй.” . . . “Треба поставити український рух географічно й ідейно на ґрунт європейський, бо тільки на цьому ґрунті українська справа може виграти.” В Європі двигуном поступу став соціалізм. Український нарід потребує визволення, як національного, так і соціального. “Я не ставлю наперед ніяких окремих громадських інтересів: ні культурних, ні політичних, ні економічних, а всі нарівні, всі вкупі.” І це цілком натурально, бо український нарід потребує задоволення всіх їх, а не лише одного. Тому і національне і соціальне визволення мусить робитися разом. Тому “українець, який не став соціалістом, показує тільки, що він не додумався або не довчився до кінця”.

В програмі “Українських Соціалістів-Революціонерів” з 1885-го року (“кружок 13”) між іншим заявляється от що:

“До цієї пори революційні сили в Росії ділилися залежно від клас (робочих, буржуазії) або державного стану (військо, уряд); ми ж — націоналісти — вважаємо потрібним ділити їх ще й після етнографічних властивостей людей.”

“Порівнюючи наші цілі з умовами сучасного життя в російській імперії, ми бачимо себе змушеними бути революціонерами. Культурна сторона нашої діяльності означається тим, що ми націоналісти. У нас нема наукових даних (та навряд чи хто й може їх подати), на підставі яких можна було би думати, що в майбутньому націоналісти зникнуть і все людство зіллється в одноманітне ціле. Через те ми відмовляємося від праці на користь фікції про злиття людства, яка мусіла би ігнорувати й подавлювати національні властивості; тобто: робити страждання живим людям. Обеднання людности в галузі культурній ми бачимо в обеднанні наукою й науковою ідеєю прогресу, що зовсім не виключає національної індивідуальности.”

“Ми відчуваємо і усвідомлюємо себе українцями, а не ‘общерусами’ (руськими).” . . . “Мало того, ми хочемо залишатися українцями.” . . . “Почуття привязанности до України, з одного боку, краще знання умов українського життя, ніж якого іншого краю російської імперії, з другого, примушують нас до роботи на батьківщині, тобто: і в практичній

діяльності бути націоналістами.” . . . “Ми хочемо надалі зберігти українську національність.” . . . “В політичній сфері ми змагаємося: 1) до повної національної автономії (самоопределення) України, до самоуправи на демократичних засадах”; 2) до “права кожної народности на вільний розвиток, незалежно від того, чи існувала вона раніш самостійно, чи ні”; 3) “об’єднання національностей і областей в одну федеративну державу”, бо “федеративні форми найбільш справедливі”; 4) “федеративних форм і для зовнішніх міждержавних відносин”; 5) “демократичної самоуправи”, яка “повинна гарантувати розвиток національностей і племен в культурному відношенні та гарантувати взагалі право особи, пропаганди, агітації”; 6) опріч того всього, “ми все ж таки ставимо питання про нашу незалежність у момент можливого перевороту; ми не бачимо в такій постановці питання суперечности чийм небудь інтересам, а, навпаки, — бачимо гарантію від зазіхання на нас”. Тому ми “спираємося на революційний політичний рух супроти загально-руської державної централізації; на сепаратистичні стремління деяких національностей, країв і областей; на децентралістичний рух деяких провінцій до самоуправи”.

“Ідучи поруч з загально руским соціалістичним рухом, ми повинні вести пропаганду повної незалежности та вільної федерації національностей і областей; ідучи поруч з сепаратистичним рухом, ми повинні пропагувати й агітувати за прилучення до політичних вимог ще й економічної перебудови світу на соціалістичних засадах” . . . “що стосується до партійних відносин, то . . . ми стоїмо за самостійну діяльність українців і як партії. Ми висловлюємося проти злиття з загально-руськими партіями, а також проти признання української партії фракцією котроїсь з них”. . . . “В наших очах діяльність ‘соціал-демократів’ серед робітників, не менш велична, як діяльність ‘мілітаристів’ серед війська, а ‘народовольців’ на ґрунті терору.” . . . “Нічого не маємо проти участі українців в терористичних підприємствах.”

“Що ж стосується економічних відношень, то ми являємося соціалістами: стоїмо за перехід заводів в руки робітників, а землі — в руки сільських громад. На це завдання, повне здійснення якого видається нам лише в далекому майбутньому, ми дивимося, як на найтрудніше. Труднощі залежать від перебудови людського світогляду, переміни людських інстинктів і звичаїв; тимчасом маса народу велика й цілком не-

розвинута, політичні умови російської імперії перешкоджають пропаганді. Ми думаємо, що лише заведення політичної свободи дасть можливість зробити щось помітного в цім напрямку. Одначе, ми вважаємо вже тепер потрібною і безумовно можливою таку пропаганду.” . . . Для того ближчим завданням ставилася “поміч народженню української соціалістичної інтелігенції”; організація соціалістичних гуртків, які б складали й видавали соціалістичну літературу.

(М. Василев — Причинок до історії українського руху в Росії. — Записки Наукового Товариства імени Тараса Шевченка, 1912, книжка II, сторони 147-157.)

В Галичині першою політичною партією була “Українська Радикальна Партія”, яку 1890-го року склали: І. Франко, М. Павлик та інші. В першій програмі її було сказано, що в справах суспільно-економічних вона змагається “до переміни способу продукції згідно зі здобутками наукового соціалізму”, а в політичних — “уділення кожному народови можливости як найповнішого культурного розвою”; в другій же програмі з 1896-го року написано: “Стоючи на ґрунті наукового соціалізму, Українська Радикальна Партія заявляє, що здійснення усіх її соціалістичних ідеалів можливе лише при повній політичній самостійности українського народу і повнім необмежнім праві його рішати самому у всіх правах його дотичних.”

Соціаліст-радикал Іван Франко — в “Житті і Слові” за рік 1895 писав:

“Може проґрiшуся проти матеріалістичного світогляду, коли скажу, що такі потреби, як прояв національного почуття і національної свідомости так само, як і потреби життя матеріального родять великі історичні події. А раз відчута буде — у кого з національних, у кого з економічних причин — потреба політичної самостійности України, то справа ця ввійде на порядок денний політичного життя Європи і не зійде з нього, поки не осушиться.”

Бувший радикал, а потім соціал-демократ, Ю. Бачинський, в праці “Ukraina Irredenta” з 1896-го року писав: “Одна ідея з давніх літ осталася ще живою — ідея національної самостійности українського народу.” . . . “Боротьба економічна переходить рівночасно в боротьбу національну. Тут (в Галичині) стоять проти себе і дві народности: велика господарська — поляки, середня — русини.” . . . Взагалі “зазначаються і борються інтереси поодиноких клас, а в данім случаю — і націй”. . . . “Національна свідомість знайде тепер вперше серед

руських мужиків ґрунт для себе, бо вона стане спільною зброєю в їх економічній боротьбі; отже і сильно пічне розвиватися.” . . . “Політична самостійність України то *conditio sine qua non* (умова, без якої не може бути . . .) її економічного і культурного розвитку, услівя взагалі можности її екзистенції.” . . . “Україна для себе! От її девіз. Вільна, велика, независима, політично самостійна Україна — одна, нероздільна від Сяну по Кавказ! — Це її прапор!” . . .

“Але при щораз зростаючій залежності, а вкінці єдности економічній всієї людської суспільности, мусить остаточно витворитися також і нова вища єдність роду людського — інтернаціональна, яка запанує над нинішньою єдністю національною.” . . .

“Треба вже й тепер починати тій малій горстці свідомих вже українців будити серед української суспільности в Росії, оскільки це можливо, і думки про політичну самостійність України.” . . . “Та вся робота в тім напрямі не повинна опиратися на самім лише простім розширюванні між українською суспільністю ідеї національної відрубности українського народу — відрубність національна сама про себе ще нічого не становить — але повинна опиратися передовсім на виводженні на світ і вказуванні на ті економічні суперечности, які заходять між поодинокими територіями в Росії, що витворилися внаслідок запанування в Росії капіталізму, а головно на вказуванні на ті економічні суперечности, які заходять між Україною та рештою Росії і наслідки, які виходять з цього культурного розвою України.”

Професор Михайло Грушевський 1906-го року в статті “Єдність чи розпад Росії” написав: “Повна самостійність та незалежність є послідовним, логічним завершенням потреб національного розвитку та самоопреділення всякого народу, що посідає певну територію й має досить сили та енергії для власного розвитку” . . . , “хоча народи в своєму розвитку й можуть обійтися без власної держави, але державна самостійність при відсутности особливо несприятливих умов (як поганий державний апарат, несприятливе міжнародне положення і т. п.) є найбільшою гарантією повного й необмеженого розвитку, забезпеченням економічних та культурних сил народу від експлоатації їх на чужі їй цілі чужої держави і т. п. Тому стремління до створення власної держави може стримуватися лише приналежністю до такого державного союзу, який дає дуже великі й помітні вигоди”.

Соціал-демократ, М. Порш, в своїй праці з 1907-го року “Автономія України й Соціал-Демократія” писав: “Велика і тяжка класова неволя. Та не менша і не лекша національна неволя. Густою чорною хмарою висить вона над всім життям поневоленого народу, великою колодою лежить вона на шляху його розвитку, загороджує йому дорогу до волі і кращої долі, не дає народови розвивати всі свої сили. Крізь всякі щілини національна неволя гіркою отрутою розливається по всьому народньому тілу. На що не глянете ви в народньому житті поневоленого народу, чи на його культуру, чи на його державні порядки, всюди ви побачите, як національна неволя робить мертвим все, що хоче жити і буйно розвиватися, влять і сушить все, що має цвісти пишним квітом.” . . .

“Хазяйство кожної нації — то ґрунт, з якого бере свої соки все життя її. Розвивається в народа його хазяйство, — і все життя народне швидко посувається наперед — культура, порядки державні, добробут трудящих мас.” . . .

“Отже, дбати про найбільший розвиток народнього хазяйства — велике діло.” . . .

“З того часу, як на всім світі слідом за французами прокинулися всі народи Європи від вікової неволі, вони схотіли самі бути хазяїнами свого життя. Ні один нарід в світі не може довго зносити, щоб хтось інший заводив для нього свої порядки.” . . . “Міцніша ж і дужча та держава, що складається з одного народу, тобто національна держава. В такій державі всі говорять одною мовою, люблять свій рідний край. Минуле горе і радощі еднають всіх в одне національне громадянство.” . . . “Національна неволя держить робітничу класу поневоленого народу в горі і злиднях, туманить його класову свідомість, розбиває єдність всіх робітників держави і єдне капіталістів і робітників поневоленого народу, словом: гальмує його визволення із тяжкої капіталістичної неволі.” . . .

“Ось через що всяке національне рабство, на який би нарід воно не спадало, знаходить собі найлютішого ворога в робітничій класі, бо ніхто не повстане так завзято супроти теперішніх порядків, як пролетаріят. Ось через що найбільший приятель та найпевніший оборонець всіх поневолених народів є тільки робітництво.”

Соціаліст-революціонер, М. Шаповал, ще 1909-го року в “Українській Хаті” писав: “Між націоналізмом пригнобленої й пануючої нації нема нічого спільного. Коли пригноблена нація бореться за визволення зпід гнету пануючої, то націона-

лізм цієї останньої — це боротьба за удержання гнету. Коли націоналізм поневолених є імпульсом до розвитку культури, права, справедливості, то у пануючої відносно поневоленої — навпаки.” . . .

“Українство жило й живе тепер з одного імпульсу — націоналізму, який і мусить оборонити життя всієї нації, а не тільки окремої верстви — селянської. Націоналізм мусить бути універсальним, а не класовим”; проявом “діяльного демократизму, активного реформаторства, в інтересі найширших трудящих мас”, а це і є соціалізм.

В тій же “Українській Хаті” за рік 1910 другий соціаліст-революціонер, В. Грищинський, писав:

“Класові інтереси англійських робітників та робітників пригнічених націй однакові; що ж до їхніх національних інтересів, то доводиться констатувати, що вони діаметрально протилежні”, бо “нації поділяються на пануючі й пригнічені”. . . .

“Пролетаріят зовсім не може обійтися без боротьби за свої національні права, бо нація є тим необхідним осередком, в якому ведеться класова боротьба.” . . . “Кожний, хто розвиває класову боротьбу пролетаріату з усіма формами гнету капіталу, хто провадить боротьбу й за національне увільнення, той розвиває національне почуття.” . . . “Не можна собі уявити людину, що стояла би поза всякою нацією.” . . .

“Силою свого соціального становища пролетаріят повинен і мусить бути національним”, бо “не має культури, яка би стояла поза всякою нацією”. . . . “Космополітична пропаганда являється лише асиміляторською.”

Соціаліст-революціонер Гр. Наш (Н. Григорійв) в своїй праці “Мораль” з 1911-го року писав: “Перешкода самобутньому розвитку людини є велика неморальність, а ще більша неморальність — перешкода самобутньому розвитку цілої нації.” . . . “Як би не стирати з людини ознаки її національності, вони все таки лишаються, бо переробити натуру людини, себто знищити її природжену вдачу дуже трудно.” . . . “Кожна найменша і найслабша нація має такі властиві лише їй здібности в утворенні загально людського добробуту, яких ніяка друга вже не має. Знищуючи культуру слабших, дужа нація віднімає у вселюдства ті користи, які воно мало б від слабшої нації, тобто чинить неморально, бо ограбує людство.” . . . “Нація, яка губить власні самобутні культурні здобутки, корисні здібности, яка зрікається власного характеру, така нація вчиняє безумовно неморально і

відносно себе і відносно всього світу. Тим більше вчиняє неморально та нація, яка гнітить других і вдушує в них свою культуру. Вільний і самобутний розвиток націй є ще більша моральна необхідність, ніж самобутний розвиток окремих осіб. Тому кожна нація безумовно мусить іти своєю власною культурною стежкою.” . . . “Конечний ідеал вселюдської культури — це братське єднання всіх народів, зілляння всіх народів в один нарід, в яким не буде ‘ні елліна, ні ідея’. Але це не означає загальної нівеліровки (зарівнання), загальної одноманітності. Мета культури в тім, щоб скласти такий лад суспільного життя, який дав би кожній нації та окремій особі щастя. Щастя ж — поняття індивідуальне, а тому й не може воно втілитись для всіх в одну форму.” Тому “кожна нація морально повинна дбати про власну культуру”, а моральна заповідь кожній свідомій людині: “помагай культурі слабших народів, а дужчі й без тебе обійдуться, дорожись рідною культурою, стережи, щоб її ніхто не ковтнув, працюю над її розвитком”.

Соціал-демократ В. Левинський в своїй праці “Народність і Держава” (1919) писав:

“Після того, як даний нарід працює і яких засобів уживає він при праці (культура землі, плекання худоби, гірництво, промисл, техніка і т. д.), як нарід вимінює продукти своєї праці (торгівля), як зноситься між собою та з другими народами (комунікація і транспорт), як мешкає, їсть, вбирається і т. д., судимо, наскільки розвинена серед цього народу матеріальна культура, наскільки він цивілізований.

“Культура ж у властивому значінні, або духова, означає плекання всього того, що становить духову красу і цінність людини, плекання її духа. Після того, як у даного народу розвинена просвіта, наука, письменство, мистецтво, моральні та правні норми, судимо про те, наскільки цей нарід культурний. Цивілізація і культура, власне кажучи, творять увесь зміст і змісл життя кожного народу. В них проявляється те, що називаємо індивідуальністю народу.” . . .

“Як ні один нарід не виявив досі охоти добровільно зректись своєї мови в користь другого, вищого своїм розвитком, так само не можемо найти ні одного випадку, щоб нарід, навіть найменший, не рвався до будівництва своєї духової культури. В ній відчуває він своє життя, свою індивідуальність, свою силу й красу. А присвоюючи собі культурні цінности других народів, він не бере їх механічно, живцем, а присто-

совує їх органічно до свого національного організму, національно аперціпує (перебирає) їх.” . . .

“Історичний хід розвитку людського роду веде не до нівеляції (заглади) народностей, а до їх повного удержання і розвитку, бо мови народів і їх національні культури підлягають одному і тому самому соціологічному законуви продовжування існування і ненастанного розвитку.” . . .

“Треба іменно з цілим натиском і з усією рішучістю сказати, що без визволення поневолених народів немає і не може бути соціалізму і що кожний робітник, а тим більше соціаліст угнітаючого державного народу, котрий таким чи іншим способом, в тій чи іншій формі, бажає задержати поневолений нарід у залежності від держави свого народу, є самим нікчемним шовіністом.

“Боротьба в цій переходній добі, від капіталізму до соціалізму, яку отворила світова війна, за національну і пролетарську державу, стає програмою дня для пролетаріату кожного поневоленого народу, якому приходиться зносити весь тягар національної неволі. Повне здійснення національного принципу, на підставі якого уконституувались в 19-ому столітті держави західної Європи, має в цій добі довершитись. Кожний нарід, навіть найменший, повинен тепер стати вільним, незалежним і повноправним хазяїном на своїй національній землі, себто: на тій землі, яку в більшости заселяють і обробляють його працюючі маси. Бо соціалізм означає здійснення національної волі і єдності кожного народу. Тому кожний соціаліст, хто виступає так чи інакше проти повного визволення, себто проти національної держави якого небудь поневоленого народу, є на ділі лакеєм своєї національної буржуазії, заінтересованої в поневоленні народів. Тому вартий він всякої погорди.” . . .

“Тільки тоді, коли кожний нарід стане вільним і незалежним, тільки тоді наступить дійсне, величне, справжнє (а не лицемірне!) збратання народів.”

Соціал-демократ В. Старосольський в праці “Теорія нації” (1922) стверджує, що: “Історично народини сучасної нації є звязані з народинами сучасної демократії, а цей звязок не є випадковим, а впливає з природи обох явищ.” . . .

“Соціологічний характер нації, як спільности, робить її самостійним центром інтересів. Ці інтереси щодо свого предмету всесторонні, необмежені деякими тільки напрямками людської діяльности. А далі вони не покриваються з інтере-

сом одної тільки суспільної верстви, але є взагалі інтересами 'просто людськими', інтересами засадничо суспільними так само, як інтереси демократії." . . .

"Універсальність інтересів нації робить те, що вона не може заспокоїти їх ані одиничними засобами, ані навіть шляхом добровільних чи й примусових частинних, приватних організацій. Будучи найширшим центром інтересів, нація мусить для заспокоєння їх заволодіти наймогутнішим історично даним суспільним механізмом, себто державою." . . .

"Нація це власне — поки що потенціально — цей загальний, нероз'єднаний внутрішніми противенствами абсолютно демократичний центр. Вона це додумана до кінця демократія." . . .

"Зовсім помилковим було б відкладати вирішення національного питання до часу аж по розв'язці 'суспільного' питання в розумінні ухилення поневолення класи класою. Помилкою є думати, що з розв'язкою останнього, національне питання вирішиться і розв'яжеться само собою. Воно мусить бути вирішеним, як кожне інше, шляхом спеціальної програми та переведення її в життя." . . .

"Одинокую доцільною та повною розв'язкою його є націоналізація держави, чи удержавнення нації. Обі мусять зійтися з собою, організм нації і механізм держави, державна спілка і національна спільнота."

УКРАЇНСЬКІ СОЦІЯЛІСТИ В БОРОТЬБІ ЗА НАЦІОНАЛЬНУ ДЕРЖАВУ В РОКАХ 1917-1920

Російську революцію 1917-го року почали 28-го лютого старого стилю, або 13-го березня нового стилю, волинський та литовський полки в Петрограді. Перший відділ вивели на вулицю українські соціал-демократи М. Авдієнко, М. Гайдар та інші.

Того ж дня на Шевченковому святі в Києві, що таємно відбувалося в клубі "Родина", промовці не-соціалісти закликали до благонадійности й надії на ласку царя. Єдину революційну промову з закликом до боротьби за національно-державну волю сказав соціаліст-революціонер Гр. Наш.

Українську Центральну Раду, що повела провід в українській революції, склали вже 3-го березня старого стилю чи 17-го березня нового стилю в Києві українські соціалісти; бо не-соціалісти, що гуртувалися переважно в "Товаристві Українських Поступовців", не знали, що робити. Вагалися, на яку

ступити. Виявили нездібність керувати національною революцією. Головою Української Центральної Ради вибрано професора Михайла Грушевського, що зразу пристав до соціалістів, бо побачив, що соціалісти найактивніший, найреволюційніший і національно найбільш свідомий та неподатний елемент.

Вже 22-го березня, тобто: через тиждень після складення Українська Центральна Рада сформувала в своїх рядах “військову раду” для організації українських вояків, творення української армії. “Військова Рада” складалася переважно з соціалістів. Вже 27-го березня член Української Центральної Ради, соціаліст Васильчук, закликав кооперативний зїзд до боротьби за українську державну самостійність.

На Український Національний Конгрес в Києві 19-21 квітня прибуло найбільше українців-соціалістів, бо по всій Україні найбільше національно свідомими й активними були соціалісти. Головою Української Центральної Ради potwierджено професора Михайла Грушевського, що пристав до соціалістів; а заступниками вибрано соціаліста-народника, С. Єфремова, та соціал-демократа, В. Винниченка. Вже 27-го травня виїхав на фронт перший український військовий відділ в кількості 1,198 чоловіка.

Головою української фракції Ради Військових Депутатів Київської Округи, що стала головним джерелом революційної влади на Україні, вибрано було спершу соціаліста Матяшевича, а потім соціаліста-революціонера Н. Григоріва, під головуванням якого українська фракція швидко здобула в Раді Військових Депутатів таку силу, що перевела передвбори всієї Ради, усунула москаля Таска з головування й вибрала головою Ради Військових Депутатів Н. Григоріва, а заступниками його українських соціалістів-революціонерів К. Пискуна та Перепадю.

Українська Центральна Рада склалася переважно з соціалістів, бо не-соціалістів свідомих українців було дуже мало. Не хто інший, як соціалісти зрушили весь український нарід до боротьби за національно-державну самостійність. Вони їздили по селах, містах і військових частинах, вказували на те, що треба робити; організували вояків, селянську спілку, робітничі союзи; скликали різні зїзди й переводили на них наперед виготовлені резолюції про боротьбу за соціально-економічну й національно-державну волю українського народу. Характерно, наприклад, що перший зїзд вояків-українців

у Трапезунді кількістю до 8,000 осіб ухвалив записатися в партію соціалістів-революціонерів.

Правда, і серед соціалістів, як і серед не-соціалістів, були люде, які не вірили в можливість здійснення української державної самостійности. Однак більшість соціалістів змагалася до самостійности на кожному кроці, хоч і не завше про це говорила, бо бачила, що український нарід до того ще не підготовлений, а збройна російська сила на Україні надзвичайно велика. Більшість не-соціалістів була пасивною. Соціалісти не стільки декларували, як робили самостійність. Ставили російську владу перед готовими фактами; а тимчасом підготовляли нарід і організовували сили для оповіщення державної самостійности.

Під впливом українських соціалістів різні зїзди ухвалювали резолюції про державно-національне визволення України. Досить згадати, що соціалісти-революціонери створили “Селянську Спілку”, яка провалила в травні 1917 року краєвий зїзд “Советів”, скликаний московськими большевиками, щоб підірвати авторитет Української Центральної Ради; відкинула всі московські резолюції й прийняла українські, що поклали початок творення української самостійности, а 17-го грудня 1917-го року та ж соціалістична “Селянська Спілка” провалила другий зїзд “Советів”, теж скликаний большевиками, щоб відібрати владу від Центральної Ради. Більше як 2,000 українських селян, під проводом соціалістів, відкинули тоді всі вимоги московських большевиків і ухвалили стати до збройної боротьби за незалежність Української Республіки.

Соціалісти організували не лише політичні, а й військові сили. Дехто неправдиво нарікає, буцім то соціалісти не хотіли організувати українського війська. В дійсности Українська Центральна Рада, в якій величезна більшість були соціалісти, почавши сама організуватися 17-го березня, дня 22-го березня приступила вже до організації вояків; остаточно оформилася Українська Центральна Рада 19-21 квітня, а 28-го квітня зорганізувала й ствердила вже перший полк імени Б. Хмельницького; 18-го травня відбувся перший військовий зїзд, 18-го червня другий, а 23-го червня Українська Центральна Рада оповістила вже Перший Універсал — “від нині сами будемо творити наше життя”.

Перший Універсал видано під натиском резолюції Української Партії Соціалістів-Революціонерів, яка вимагала закликати нарід здійснювати свої права фактично, бо “тимчасовий

уряд іде проти інтересів українського народу й самоозначення народів взагалі”.

В Українському Військовому Генеральному Комітеті, створеному Українською Центральною Радою для організації української армії, на 7 не-соціалістів було 11 соціалістів. В “Українському Військовому Товаристві імені Полуботка”, що з ініціативи М. Міхновського також працювало над організацією української армії, таксамо було багато соціалістів. Досить згадати, що в управі його, поруч з М. Міхновським, працювали соціалісти-революціонери С. Березняк, Гр. Наш, І. Іванів та інші. Першим добровольцем першого українського полку імені Богдана Хмельницького був соціаліст-революціонер Ган. Головою Всеукраїнської Ради Військових Депутатів, яку створили військові зїзди, було вибрано соціаліста-революціонера С. Березняка, а секретарем — І. Іваніва.

Начальником штабу в час повстання проти тимчасового уряду в листопаді 1917-го року був соціаліст-революціонер Шинкар. Ультиматум московських народніх комісарів відкинув і у війну з совітською Московщиною за самостійність української держави вступив український соціалістичний уряд з соціалістом-революціонером В. Голубовичем на чолі, а перші військові відділи, що стали до бою з московською червоною армією під Крутами та проти большевицького повстання в Києві, склалися переважно з соціалістів. Командантом Студентського Куріня, що перший бився під Крутами, був соціаліст-революціонер О. Попович, а військову муштру цьому куріневі давав командант Української Центральної Ради, згаданий старий соціаліст-революціонер Ган. Командантом Робіничого Куріня, що захищав Київ від большевицького повстання, був соціал-демократ Ковенко, а на чолі повстанців проти большевицької навали став соціал-демократ С. Петлюра, що згодом був головним отаманом українських військ.

Четвертий Універсал про повну самостійність України видав український соціалістичний уряд, і мир з центральними державами в Бересті підписала українська делегація, що складалася переважно з соціалістів під проводом соціаліста-революціонера Севрюка.

Не хто інший, як соціалісти (М. Шаповал, В. Винниченко, Гр. Наш, І. Лизановський й інші) створили в час німецької окупації Український Національний Союз, який організував народне повстання, викинув окупантів і відродив самостійність України.

А скільки величезних селянських повстань проти московської окупації перевели соціялісти? Скільки їх загинуло, як Корж, Мотузенко й інші, від руки московської “чека” підчас організації повстань?

Січові стрільці, які багато прислужилися до будування української держави, працювали разом з соціялістами, що гуртувалися в Національному Союзі. Вони скинули чужу окупацію. Та й згодом, коли не-соціялісти одного разу, ставши до влади, показали свою повну нездібність до державної творчої роботи, Січові Стрільці, під командою Е. Коновальця, на своїй нараді у Проскуріві, ухвалили зажадати від Директорії, щоб повернула назад соціялістичний уряд і запровадила в Україні трудові ради.

Українська земля просякнута кровю українських соціялістів, що боролися за її державно-національну волю.

Українську державну самостійність на Дніпрянщині творили переважно соціялісти. Не-соціялісти, oprіч кількох осіб, як Міхновський, Липа, Луценко, тяглися позаду: боялися. Таксамо й у Галичині. Перед в революційній боротьбі за державну самостійність вели соціялісти, радикали. Першим з українських послів у австрійському парламенті заговорив в самостійницькому дусі 11-го жовтня 1916 року соціял-демократичний посол С. Вітик, а військово захоплення влади в Галичині в українські руки 1-го листопада 1918-го року перевів радикал Д. Вітовський. Це не випадок, що в часи революції й боротьби на провідних, найбезпечніших місцях були соціялісти й радикали. Ніхто не перешкоджав нікому виявляти відвагу й жертвенність. Коли на передових місцях не-соціялістів було менше, то не тому, що їх не пускали, а тому, що . . . таких патріотів серед не-соціялістів було менше.

В рішучу хвилю боротьби не-соціялісти не стали поруч з соціялістами в боротьбі за батьківщину, бо . . . мали “принципільні розходження в поглядах на соціяльні питання”. Не хотіли, щоб українське селянство повернуло землю, пограбовану в його предків ріжними чужими й своїми панамі, не хотіли поліпшити стан українського робітництва. Гурткові й класові соціяльно-економічні інтереси мали для них більше значіння, ніж доля національної держави.

Соціялісти, що завше обстоюють класові інтереси працюючих людей, виявили більше національно-державного чуття, політичної мудрости, військової відваги й глибокого патріотизму, ніж ті, що хваляться своїм націоналізмом та державо-

любієм. В час смертельної боротьби за українську самостійну державність на всіх ділянках боротьби більше було соціялістів, ніж не-соціялістів. Особливо, на Дніпрянщині. Бо коли в Галичині не-соціялісти все таки боролися за національну державу, то на Дніпрянщині таких не-соціялістів можна було перелічити по пальцях. Замість працювати разом з соціялістами для збудування єдиної української держави, вони валили ту українську державність, яку будували соціялісти. Хотіли створити свою іншу, на інший (панський) взірець.

В той час як український соціялістичний уряд бився з большевиками, не-соціялісти змовлялися з московською чорною сотнею на Україні, вимагали зміни українського уряду, валили Українську Центральну Раду, робили військові повстання (Скоропадський, Оскілко, Болбачан та інші), щоб створити не таку державу, яка потрібна працюючим українським людям, а таку, яка вигідна панам на Україні.

Не хто інший, як не-соціялісти перешкоджали об'єднанню українських урядів і української армії в одну боеву силу. Боялися, щоб не було такої української держави, яку будували українські соціялісти. В той час, як соціялісти оповістили злуку українських земель, ввели Е. Петрушевича в Директорію, щоб був один український уряд, і домагалися створення однієї військової команди, — не-соціялісти з обох боків Збруча все це поборювали. Дніпрянські не-соціялісти намовляли галицьких, щоб не лучилися з Українською Народною Республікою на Дніпрі, бо вона соціялістична (а большевики громили її за буржуазність). Намовляли творити свою, окрему, другу не-соціялістичну державу.

Українські соціялісти будували українську самостійну національну державу, а не-соціялісти перешкоджали, бо їм не подобалася така держава, яку будували соціялісти.

Тепер багато людей пишається Четвертим Універсалом, Крутами, 1-им листопадом і т. п. Нехай же не забувають, що все це створено українськими соціялістами. Четвертий Універсал — прояв волі українських соціялістів всупереч ваганням не-соціялістів. Крути — героїчний вчинок української соціялістичної молоді, яку ганебно покинули . . . “фахові” військовики не-соціялісти, утікши з поля бою (Носенко й інші); 1-го листопада — геройський вчинок української радикальної молоді в Галичині.

Українська національно-державна революція зростала й здобувала, поки йшла під проводом соціялістів. Ослаблення

соціялістів і внутрішня контрреволюція не-соціялістів (повстання Скоропадського, Оскілка, Болбачана і т. п.) помогли ворогам руйнувати українську державу.

З наведеного виразно видно, що соціалізм та визвольний націоналізм не суперечать, а доповнюють одно другого. Без соціалізму існує тільки націоналізм гнобительський, завойовницький, імперіялістичний. Визвольний націоналізм неминує паруватися з соціалізмом, бо господарське визволення нації можливе тільки при соціалізмі, способами соціалізму: відібрання господарських скарбів з рук чужинців-завойовників і передача їх в руки працюючих тубільців. Українська нація не може бути вільною доки українська земля й природні скарби будуть у руках українських завойовників; доки вона буде злидарем, що мусить житися працею на землях і підприємствах чужих панів, які розхапали українські природні скарби й засоби виробництва. Усамостійнення української нації вимагає, щоб вона здобула власні засоби господарського добробуту, щоб повернула собі пограбовані в неї земельні простори, природні скарби, засоби виробництва, торг, фінанси і т. п. Все це найкраще зробити способом соціалізації, тобто: усупільнення. Тому соціалізм є одною з форм українського національного визволення. Тому український національний рух розвинутий переважно силами соціялістів.

Українська нація, складаючись переважно з селян-хліборобів, робітників та працюючої інтелігенції, потребує для свого визволення перебрати до своїх рук не лише засоби культури — мову, письменство, пресу, школу, мистецтво й науку, а й засоби господарського добробуту — землю, природні скарби, виробництва, торг, фінанси і т. п., та політичну владу. З культурними та політичними вимогами неминує стояти поруч вимоги соціально-економічні. Тому український визвольний націоналізм неминує зв'язуватися з соціалізмом, а соціалізм — з визвольним націоналізмом.

Соціалізм та визвольний націоналізм разом творять єдиний український визвольний національно-державний і соціально-економічний рух.